

КОТУХА О. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету,
доцент кафедри цивільного права
та процесу
(Львівський торговельно-економічний
університет)

ЧАБАН О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
та процесу
(Львівський торговельно-економічний
університет)

УДК 341.9.018

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

У статті встановлені особливості застосування норм міжнародного договору при регулюванні міжнародних приватних відносин. Визначено місце міжнародного договору у системі національного законодавства. Встановлена така умова застосування міжнародного договору як момент набуття ним чинності. Описане значення юридичної сили міжнародного договору. Проаналізовані межі застосування міжнародного договору.

Ключові слова: приватні відносини з іноземним елементом, міжнародний договір, юридична сила міжнародного договору, застереження до міжнародного договору, публікація міжнародного договору.

В статье установлены особенности применения норм международного договора при регулировании международных частных отношений. Определено место международного договора в системе национального законодательства. Определено такое условие применения международного договора как момент вступления его в силу. Описано значение юридической силы международного договора. Проанализированы границы применения международного договора.

Ключевые слова: частные отношения с иностранным элементом, международный договор, юридическая сила международного договора, оговорки к международному договору, публикация международного договора.

A peculiarity of international contract's norm's using at regulation of international private relations are determined in the article. The place of international contract is determined in system of national legislation. The following condition of the international contract as a moment of entry into force of the international contract has been established. The legal value of an international contract's force is described. The limits of using the international contract have been analyzed.

Key words: private relations with a foreign element, international contract, legal force of an international contract, warning for international contract, international contract's publication.

Вступ. Процеси глобалізації, що відбуваються у суспільстві, викликають необхідність регулювання приватних відносин з іноземним елементом міжнародними договорами. Порядком укладення міжнародних договорів визначається міжнародним правом та національним законодавством. В Україні з цього питання діє Закон «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. Цей Закон встановлює порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України. Однак не менш вагомим є питання щодо правильного застосування норм міжнародного договору для регулювання приватних відносин з іноземним елементом, оскільки ці відносини зазвичай регулюються і національним законодавством, яке є основним джерелом міжнародного приватного права.

Заявлена тема є найбільш дослідженою у частині укладення міжнародних договорів як універсального та регіонального рівнів. Однак поза увагою не залишилося питання щодо застосування норм міжнародного договору. Ці дослідження проводили такі вчені, як А.С. Довгерт, В.М. Коссака, В.І. Кисіль, В.Л. Чубарев, Л.С. Фединяк, Г.С. Фединяк, С.Г. Кузьменко, І.В. Мироненко, В.В. Васильченко та ін.

Постановка завдання. Мета статті – визначити умови застосування норм міжнародного договору для регулювання міжнародних приватних відносин.

Результати дослідження. За способом правотворчості джерела у міжнародному приватному праві поділяються на національні та міжнародні. До національних форм права належать національне законодавство та судова й арбітражна практика, до міжнародних – міжнародний договір та міжнародний звичай.

Основне завдання при регулюванні приватних відносин з іноземним елементом – це правильно визначити застосовне матеріальне право. Як відомо, це може бути право України або право іноземної держави. При застосуванні матеріального права відповідної держави необхідно звертати увагу на чинні міжнародні договори України. Міжнародні договори можуть регулювати приватноправові відносини з іноземним елементом по суті або містити колізійні норми, за допомогою яких визначається застосовне матеріальне право. Зокрема, про це йде мова у ч. 1 та 5 ст. 4 Закону «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. Так, право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права цього Закону, інших законів, міжнародних договорів України. Визначення права, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин на підставі колізійних норм, не здійснюється, якщо міжнародним договором України передбачено застосування до відповідних відносин матеріально-правових норм.

Як зазначає В.І. Кисіль, міжнародні договори історично були і є одним з основних засобів регулювання приватноправових відносин. За допомогою міжнародних договорів забезпечується як уніфікація норм матеріального права у відповідних сферах регулювання, так і прийняття єдиних підходів до вирішення колізійних питань [1, с. 86].

У п. 11 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначено, що міжнародний договір – чинний міжнародний договір України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У науковій літературі вказуються, що міжнародний договір застосовується до приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, при дотриманні низки умов. По-перше, міжнародний договір має бути підписаний уповноваженою на те особою даної держави. По-друге, мають бути виконані всі умови щодо набрання таким договором чинності на міжнародному рівні (наприклад, здійснення обумовленої кількості ратифікацій державами-сторонами). По-третє, держава має дати свою згоду на обов'язковість для неї цього договору. Така згода зазвичай виявляється у формі ратифікації, затвердження, прийняття договору або приєднання до договору (порядок надання згоди встановлюється внутрішнім законодавством про міжнародні договори). По-четверте, кожна держава вправі установити для себе межі застосування положень цього договору на своїй території. Тут необхідно

передусім враховувати застереження, які зазвичай держави-сторони міжнародного договору мають право зробити під час підписання, а також наявність чи відсутність у внутрішньому законодавстві положень про пріоритет норм міжнародних договорів перед аналогічними нормами національного законодавства [1, с. 86-87 І.В.]

Умови застосування міжнародних договорів у приватних відносинах встановлюються внутрішнім законодавством. Зокрема, це Конституція України, Закон України «Про міжнародні договори України», Закон України «Про міжнародне приватне право», а також Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 р. «Про застосування судами міжнародних договорів при здійсненні правосуддя».

Насамперед при застосуванні міжнародного договору необхідно врахувати місце міжнародного договору у системі національного законодавства України. Так, у ч. 1 ст. 9 Конституції України встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. На думку І.В. Мироненка, формулювання ст. 9 Конституції породжує багато питань. Наприклад, як відомо, міжнародні договори можуть бути трьох рівнів – міждержавні, міжурядові та міжвідомчі. Багато з-поміж цих договорів не потребують згоди Верховної Ради України. Виникає питання: чи належать вони до складу національного законодавства України у широкому значенні слова «законодавство» [2, с. 20]. Не заперечуючи вказаної думки, дійсно Закон України «Про міжнародні договори України» передбачає, що міжнародні договори укладаються Президентом або за його дорученням – від імені України, Кабінетом Міністрів України або за його дорученням – від імені Уряду України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про міжнародні договори України» згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору. Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися й іншим шляхом, про який домовилися сторони (ч. 2 ст. 8 цього Закону). Тобто є декілька форм висловлення згоди на обов'язковість для України міжнародного договору. Відповідно частиною національного законодавства є не тільки ратифіковані Верховною Радою України міжнародні договори України, а й інші міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано в інших формах.

Для правильного застосування міжнародного договору має значення його юридична сила. На думку Є.О. Зверева, Конституція України не містить норм про пріоритет міжнародних договорів над нормами національного законодавства. Крім того, в Україні відсутня ієрархія законів, яка б могла дозволити вирішити питання про встановлення ієрархічності норм міжнародних договорів та норм національного законодавства у разі колізії між ними. Автор пропонує продовжити практику внесення до кожного закону положення, яке б передбачало пріоритет норм міжнародних договорів над нормами цього конкретного закону. Разом з тим, зазначається, що такий спосіб є практично громіздким і не надто ефективним, оскільки відповідні положення слід буде також включати до законів про внесення змін до законів. Ефективнішим способом обґрунтування пріоритетності міжнародних договорів над актами національного законодавства, на думку автора, є базування відповідної аргументації на принципі, закладеному у Конституції України, зокрема передбаченому ст. 8 принципі верховенства права [3, с. 10]. Це ж питання досліджував і І.І. Забокрицький. Як вказує автор, з норми ст. 9 Конституції України зрозуміло, що частиною національного законодавства України є ті міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Але чи є частиною національного законодавства усі інші міжнародні договори України? Оскільки принцип *pacta sunt servanda* є основоположним для усієї системи міжнародного права, а норми ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори України» передбачають, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною, відповідно до норм міжнародного права, будь-які чинні міжнародні договори України, а не лише ті,

згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, повинні трактуватись як частина національного законодавства [4, с. 73].

Зокрема, й судова практика слідує принципу переважного застосування норм міжнародного договору перед нормами національного законодавства. Так, предметом спору, що розглядався Вищим господарським судом (постанова від 10 листопада 2010 р. № 42/90-10/53/113-09) [5], є невиконання покупцем зовнішньоекономічного договору постачання внаслідок прийняття розпорядження та відмови Федеральної служби по ветеринарному, фітосанітарному контролю Російської Федерації 16.08.2008 р. у видачі імпортного карантинного дозволу на ввезення товару на територію Російської Федерації. Згідно з п. 6 договору постачання № 6, що укладений між постачальником – ПП «Аркада», Україна, та покупцем ВАТ «Хоботівське підприємство», Російська Федерація, від 04.06.2008 р. сторони передбачили, що спори, які виникають із виконання договору або у зв'язку з ним підлягають розгляду у господарському суді Харківської області. Рішенням господарського суду Харківської області від 22.07.2010 р. позов про стягнення збитків, пені та річних з покупця задоволений. Постановою Харківського апеляційного господарського суду від 06.10.2010 р. рішення господарського суду Харківської області від 22.07.2010 р. залишено без змін. Вищий господарський суд зазначив, оскільки комерційні підприємства позивача і відповідача мають місцезнаходження в Україні і Російській Федерації, з урахуванням того, що Україна і Російська Федерація є учасниками Конвенції ООН про контракти міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. (далі – Віденська конвенція), зважаючи на ст. 1(1a) Віденської конвенції, а також ст. 9 Конституції України, згідно з якою чинні міжнародні угоди, згоди на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, спірні стосунки підлягають розгляду на підставі положень Віденської конвенції і, субсидіарно на підставі цивільного і господарського права України. Відповідно до ст. 79 Віденської конвенції сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого зі своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було викликане перешкодою поза її контролем і що від неї не можна було розумно чекати врахування цієї перешкоди при укладенні договору або уникнення, або подолання цієї перешкоди або його наслідків. Як вбачається з матеріалів справи, відповідач своєчасно звернувся за відповідним дозволом, тому при укладенні договору у відповідача не було підстав вважати, що у видачі карантинного сертифіката йому буде відмовлено, оскільки до цього часу, попри відсутність певного обладнання, аналогічний сертифікат був ним отриманий і використаний, у тому числі й для виконання зобов'язань за договором з позивачем. При таких обставинах відсутні правові підстави для застосування санкцій, передбачених ст. 78 Віденської конвенції. Вищий господарський суд констатує, що не застосована ст. 652 ЦК України щодо розірвання договору поставки у разі істотної зміни обставин, якими слід вважати відмову Федеральної служби по ветеринарному і фітосанітарному контролю у видачі імпортного карантинного дозволу, а також різке зниження цін на ринку зернових культур у зв'язку зі світовою фінансовою кризою. У задоволенні позовних вимог відмовлено.

Згідно до реч. 2 абз. 2 ч. 2 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 р. «Про застосування судами міжнародних договорів при здійсненні правосуддя» норми міжнародного договору застосовуються у порядку, передбаченому для відповідного акту законодавства України, з урахуванням співвідношення законодавчого і підзаконного нормативно-правового акту. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, передбачено інші правила, ніж ті, що визначено у відповідному акті законодавства України, то згідно із ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», ст. 3 Закону України «Про міжнародне приватне право» застосовуються правила міжнародного договору. Це означає, що нормами міжнародного договору можуть бути встановлені інші правила поведінки учасників правових відносин, ніж це передбачено законодавством України. На думку І.В. Мироненка, якщо чинним міжвідомчим міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені у нормативно-правовому акті міністерства чи

відомства, яке уклало цей договір, то застосовується правило міжнародного договору. Що ж до міжурядових міжнародних договорів, то вони мають пріоритет лише перед постановами Кабінету Міністрів України або актами цивільного законодавства ще меншої юридичної сили. Нарешті, якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлюються інші правила, ніж ті, що передбачені ЦК та іншими законами, застосовуються правила міжнародного договору [2, с. 20].

Наступною умовою застосування міжнародних договорів є чинність міжнародних договорів. Частиною правової системи України є також міжнародні договори, укладені Українською РСР до проголошення незалежності України, згідно з якими Україна як держава- правонаступниця Української РСР продовжує здійснювати міжнародні права і обов'язки (ст. 6 Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року). Україна також є правонаступницею прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки (ст. 7 Закону України «Про правонаступництво України»). Міністерство закордонних справ України на письмовий запит суду може надати роз'яснення про те, чи відбулося правонаступництво України щодо кожного конкретного міжнародного договору СРСР.

При застосуванні багатостороннього міжнародного договору слід враховувати, що у деяких випадках положення такого договору не будуть чинними у відносинах між двома його сторонами. Чинним є міжнародний договір у відносинах з тими його сторонами, що висловили згоду на його обов'язковість. У разі наявності обґрунтованих сумнівів, пов'язаних із чинністю міжнародного договору для України або складом його держав-учасниць, для з'ясування спірних питань суди у формі письмового запиту повинні звертатися до Міністерства закордонних справ України, яке здійснює реєстрацію міжнародних договорів України та загальний нагляд за їх виконанням, зберігає їх оригінали або завірені належним чином копії.

Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на їх обов'язковість відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» у порядку та у строки, передбачені договором, або в інший погоджений сторонами спосіб. Дата висловлення згоди на обов'язковість міжнародного договору не є моментом набрання чинності міжнародним договором.

Набрання міжнародним договором чинності для України безпосередньо не пов'язане з моментом його офіційного оприлюднення або реєстрації. Чинні міжнародні договори України публікуються українською мовою. У разі відсутності автентичного перекладу багатостороннього міжнародного договору українською мовою офіційний переклад тексту українською мовою здійснює Міністерство закордонних справ України.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 21, ст. 22 Закону «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори України публікуються у «Зібранні чинних міжнародних договорів України» й інших офіційних друкованих виданнях України, реєструються у Міністерстві закордонних справ України та у Міністерстві юстиції України і включаються до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів. За загальним правилом офіційне оприлюднення тексту міжнародного договору не пов'язане з моментом набрання чинності міжнародним договором.

Також умовою застосування міжнародного договору є межі застосування міжнародного договору. При застосуванні міжнародного договору необхідно враховувати юридичне значення застереження до міжнародного договору. Застереження виключає або змінює юридичну дію певних положень договору для держави, яка зробила застереження, або для іншого учасника договору в його відносинах із цією державою. Так, для України Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. є чинною із застереженням, зробленим на підставі ст. 12 і ст. 96 цієї Конвенції. Згідно із цим застереженням положення Конвенції, які допускають, щоб договір купівлі-продажу, його зміна або припинення угодою сторін чи оферта, акцепт або будь-яке інше вираження наміру здійснювались не у письмовій, а у будь-якій формі, незастосовне, якщо хоча б одна зі сторін має своє комерційне підпри-

емство в Україні. Тобто сфера застосування Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. для України визначена главою 1 цієї Конвенції з урахуванням зробленого Україною застереження при ратифікації Конвенції.

Висновки. Для правильного застосування міжнародного договору при регулюванні приватних відносин з іноземним елементом мають враховуватися такі положення. Насамперед місце міжнародного договору у системі національного законодавства, момент набуття чинності міжнародного договору для України, юридична сила міжнародного договору та межі застосування міжнародного договору. Враховуючи, що є різні форми надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору, пропонуємо п. 11 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» викласти у такій редакції: «міжнародний договір – чинний міжнародний договір України, надання згоди на обов'язковість якого для України відбулося у порядку, установленому законодавством України».

Список використаних джерел:

1. Міжнародне приватне право: підручник / за ред. А.С. Довгерта і В.І. Кисіля. 2-ге видання. К.: Алерта, 2014. 656 с.
2. Мироненко І.В. Міжнародне приватне право: навчальний посібник. К.: Алерта, 2012. 272 с.
3. Зверев Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика: автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Національний університет, Києво-Могилянська академія. Київ, 2015. 18 с.
4. Забокрицький І.І. Проблеми правового статусу міжнародних договорів України у системі джерел конституційного права України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки. 2015. № 825. С. 69-73.
5. Постанова Вищого господарського суду від 10 листопада 2010 р. № 42/90-10/53/113-09. URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3048526.html.

ПАНОВА Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 347.4

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНИ АБО ПРИПИНЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

У сучасній науці цивільного права невирішеним залишається питання співвідношення понять «банківський правочин» та «банківська операція». Об'єктивне право, що регулює сферу банківських відносин, оперує терміном «банківська операція», на відміну від науковців, для яких характерним є вживання терміна «банківський правочин». У статті розглядаються питання, пов'язані з банківськими правочинами як юридичними фактами, що є підставами виникнення, зміни або припинення банківських правовідносин, аналізуються відомі класифікації банківських правочинів та пропонується власне розуміння співвідношення категорій «банківський правочин» та «банківська операція».

Ключові слова: зобов'язання банку, банківський правочин, банківська операція, юридичний факт, класифікація банківських правочинів.

